

A TESTI NEVELÉS ÁLLAPOTA A MAGYARORSZÁGI KÖZÉPISKOLÁKBAN

AZ 1897—98. ISKOLAÉV VÉGÉN.

I.

Általános rész.¹

Ma, a mikor a felsőbb tanügyi hatóság jó példája és követésre méltó áldozatkészsége folytán a testi nevelés ügye hazánkban is örvendetes fellendülésnek indult, a laikus és a szakember egyaránt el fogja ismerni annak a szükségét, hogy ilyen egyetemes és haladó mozgalom közepette a testi kultúra terén is kellő tájékozást szerezzünk magunknak.

«*A testi nevelés inventariuma Magyarországon a XIX. század végén*»² lebegett szemem előtt, midőn a v. és k. m. kir. minisztérium támogatásával, és Kovács Rezső jeles szaktekintély közreműködésével belefogtam egy nagyobb szabású munkába, melynek első, általános részét ez alkalommal leszek szerencsés bemutatni, míg a kiválóan szakszerű és különleges rész Kovács Rezső dolgozótársam szakértelmét és buzgóságát dicséri.

Hogy a mostani vállalat terve, terjedelme, eredménye és sikere helyesebb és méltányosabb megítélésben részesülhessen, szükséges, hogy legalább röviden ismertessem azon régibb és rokon kezdeményezéseket, melyek születésük után nyomban az irattárak homályába kerülvén, a köz- és szakférfiak részére teljessen elvesztek.

¹ Bemutatta a szerző a Magyar Pædagogiai Társaságnak f. é. április 15-iki félolvasó ülésén.

² L. az e című cikket a «Tornaügy» XVI. évf.-nak 4—8. lapján (1898. szept. 15.).

I. Visszapillantás.

Ilyen nagyobb szabású és az összes középiskolákat felölelő testnevelési statisztikai összeírás kettő van: 1878-ból és 1890-ből. Amaz egy nagy, 210 lapot tartalmazó kéziratalbum, melynek egyetlen példánya, Trefort Ágostonnak ajánlva, a Nemzeti Tornaegetlet irattárában van és e címet viseli: «*A középtanodai tornázás állapota 1873—75-ben. Összeállította: Bokelberg Ernő, a N. T. művezetője. Budapest 1878*», — jeligéül a kézirat élén Pestalozzinak ezt a szép mondatát olvassuk: «Sind unsere Schulen ein Bildungsmittel der physischen Volkskraft und physischen Volksgewandtheit, wie sie ein Bildungsmittel seiner Geistes- und Herzenskraft sein sollen?»

Az előszóban Bokelberg elmondja, hogy a kérdőívek a minisztérium részéről 1874 június havában küldettek szét és *három év* telt bele, míg a válaszok, 20 intézet (19 felekezeti és csak 1 áll. középiskola) híján beérkeztek. Noha az akkori 181 középiskola közül 79-nek még tornahelyisége sem volt, a maradék fele pedig csak koldusmódra vala fölszerelve, 59 intézetben nem-képesített egyének tanítottak, számos helyen pedig egyáltalában nem is tornáztak, a szerző mégis mintegy sejtve «szép jövőről» álmodozik, melyben Pestalozzi fentemlített igéje a szellemi és a testi kiképzésre nézve arányos és egyenlő részesedést, illetőleg választ enged majd meg. — Az album tulajdonképeni tartalma 196. lapon alphabetikus rendben következő kérdőív, melyhez rövid és tanulságos összefoglalás csatlakozik, a miből közöljük a következő főbb eredményeket.¹

1. A 181 középiskola közül nem felelt 20, nem tornáztak 9-ben, tehát marad 152; ezek közül hiányos választ küldött 8, úgy hogy rendelkezésre állt 144 (79·56%) pontos válasz. — 2. A városra és a lakosságra vonatkozó adatok. — 3. A 181 k. isk. 34.441 tanulójból levonva a 20+9 k. isk. (2408+1548) tanulóját,

¹ Rövidítések és rövidített jelzések: *á.* = állami; *f.* = felekezeti; *k.* = községi; *főg.* = főgymnasium; *főr.* = főreáliskola; *ig.* = igazgató; *tr.* = tornatanár; *k. isk.* = középiskola. A ()-be foglalt szám mutatja, hogy hány középiskola van azon nézetten. Egy * figyelemre méltó, két ** kiválóan életrevaló és fontos, végre egy ? kétes értékű megjegyzésekre és indítványokra utal.

marad 152 k. isk. 30.485 (88·5%) tanulóval. — 4. A tornatanítók képesítése és fizetése: 148 tr. közül szabályszerű oklevele volt 56 nak (46-ot a Nemz. Tornaegylet adott ki, 10 külföldi), a nem-okleveles tr.-ok száma tehát 92. Említésre méltó, hogy több k. isk.-ban a tornatanítást tényleges szolgálatban levő v. nyugdíjas tiszték és altisztek, *sőt helyenként maguk a felsőbb osztályok növendékei végezték.* — 132 tr.-nak volt összesen évi 43.630 frt fizetése, a mi egyenként és átlag évi 330·52 frtot eredményez (maximum Budapesten 1800 frt, a mi bizonyára több intézet után járt; minimum 18 frt!). — 5. A tornatanításért fizetendő díjak. — 6. Tornaszerekről 138 k. isk. küldött adatokat. — 7. 147 k. isk. közül volt téli torna csarnoka és nyári tornahelye 58-nak, csak nyári tornahelye 79-nek, csak téli csarnoka 10-nek. Csupán 69 intézetnek (46%) volt tulajdon helyisége, a többiek más iskolák avagy egyesületek helyiségeit használták. — 8. A tornatanítás kötelező volt 129 intézetben (a válaszadók 87%-a), nem-kötelező 6-ban, felváltva volt kötelező (alsó oszt.-ban igen, felsőkben nem) 12-ben. — 9. A tanítás menete: osztályonként (80), összevont csoportokban (67), hetenként kétszer és osztályonként, a mi átlag évi 70 tornaórát eredményez (109), hetenként háromszor (10), hetenként egyszer (8). — 10. A tornaórák ideje: az elméleti tanórák után, m. p. délután (91), az elméleti tanórák közt, m. p. d. u. (28), vegyesen d. e. és d. u. (17), az elméleti tanórák előtt vagy után, de csakis d. e. (4). — 11. Összesen 24.824 tanuló tornázott = 81%; a 112 k. isk.-nak nem-tornázó 5.661 tanulója közül 1.592 = 28% orvosi bizonyítvány alapján volt fölmentve, a többi egyéb okból. — 12. A legtöbb k. isk.-ban, főleg ott, a hol okl. tornatanítók működtek, a Spiess-Jahn-féle rendszert követték; egy intézetben, a felső-lövői algymnasiumban a Ling-féle gyógygymnastikát. A segédkönyveknek 51%-a volt magyar, a többi német: főleg von Ravenstein, Spiess, Kloss, Eiselen, Lion és Jäger művei. — Csapatbeosztás alapja: magasság (63), erő és ügyesség (47), hiányzott (17). Előtornázók: külön órákban képeztettek (101), rendszeres tornaórákban (19), hiányzottak (17). — 13. A legtöbb k. isk.-ban 1868—70 óta van rendszeres tornatanítás. Régibb adatok: Késmárk ág. főg. (1840 óta facultative!), Felső-Lövő ág. alg. (1845), Eperjes ág. főg. (1846), Brassó ág. főg. (1847), Pozsony r. k. alr. (1849), Pápa helv. főg. (1850), Debreczen helv. főg. (1850), Rozsnyó ág. főg. (1852), Sz.-Udvarhely áll. főg. (1853). — 14. — 15. A 142 k.

isk.-ban a tornából osztályoztak; mint a többi tantárgyakból (129); m. p. évenként egyszer (45), kétszer (26), háromszor (9), négyszer (49); — nem osztályoztak (13). — 16. A torna hatása: minden tekintetben jónak bizonyult (115), hatást nem tapasztaltak (20). — 17. Baleseteket csak 16 k. isk. említ; ezek is jelentéktelenek és rendszerint az óra előtti v. utáni csatangolás alatt estek meg. — 18. Kivánságokat 103 k. isk. fejezett ki: 66 helyiséget kér, a többiek (37) egyebet.

Ime Bokelberg érdekes és értékes művének tartalma dióhéjban. Huszonöt év előtti állapotokat tüntet fel, melyekből czélszerű összehasonlítás révén tanulságos eredmények szűrődnek le a jelenre és a jövőre.

A *második* országos és középiskolai testnevelési statisztika 1890 május havából való. Ennek feldolgozása és eredményei a miniszteri irattárban lévén, itt a kérdések anyagával óhajtunk foglalkozni. — Az eredmények és a teljes kép és áttekintés szempontjából, valamint általában, úgy a testi nevelés ügyére nézve különösen nagyon fontos az, hogy mit és hogyan kérdezzünk. Sajnos, hogy a közoktatásügy egységes statisztikáját még az elméleti oktatásra is alig ismerjük; a testiekre nézve még rosszabbul állunk, a mit a többek közt eléggé igazol az, hogy maguk a szakemberek sem képesek mindig oly kérdésekben eligazodni, melyek szakszerűség, érthetőség és nyelv dolgában különben kifogástalanok. Mielőtt a legújabb vállalatra térünk, közöljük az 1890-iki testnevelési statisztika íveinek kérdéseit.

1. A tanintézet neve;
2. A megye, a hol fekszik;
3. Az illető város lakosságának száma;
4. Túlnyomó nemzetiség;
5. A tanintézet igazgatójának neve;
6. A rendes tantárgyakat tanító tanárok száma;
7. Osztályok száma;
8. Tanulók száma: *a)* osztályonként; *b)* összesen;
9. A tanintézet mult évi költségei a tornázásra: *a)* a helyiség építésére vagy átalakítására; *b)* tornaeszközökre; *c)* a tanításért; *d)* összesen; *e)* e kiadások honnan fődöttenek?
10. A tornatanár (tanító): *a)* neve; *b)* oklevelének minősége, honnan és mikor kelt? *c)* évi fizetése.

11. A tanári testület azon tagjainak neve, kik okleveles torna-tanárok, de nem működnek.
  12. A tornahely leírása: *a)* téli; *b)* nyári.
  13. Kötelező tantárgy-e a tornázás?
  14. A tornázás osztályonkint, vagy mi módon történik?
  15. Hányszor tornázik egy osztály (csoport): *a)* hetenként; *b)* télen? *c)* nyáron? *d)* az egész tanévben?
  16. Mikor tartatnak a tornaórák?
  17. Osztályonkint hány tanuló van fölmentve? *a)* mindenkorra; *b)* ideiglenesen.
  18. A tornázó növendékek száma;
  19. Rendes-e a látogatás s mennyi szokott hiányzani óránkint?
  20. Mily tanítási rendszert követnek? (osztály- vagy csapat-tornázás?)
  21. Mily segédkönyvet használnak?
  22. A csapatbeosztás mily módon történik?
  23. Hogyan képeztetnek az előtornázók?
  24. Mikor kezdték az intézetben a rendszeres tornázást és volt-e azelőtt rendkívüli?
  25. A torna-tanár tanít-e másutt is tornázást?
  26. Tornáznak-e azon városban más tanintézetekben is és mely helyiségben?
  27. A tanulók osztályozásának: *a)* ideje; *b)* eljárása.
  28. Látható-e a tornázás eredménye szellemi képzettség, fegyelem és egészség tekintetében?
  29. Mily balesetek fordultak elő és miféle gyakorlatoknál?
  30. Óhajtások a tornahelyiségek és a tornatanítás érdekében;
  31. Megjegyzések (a városban fennálló tornaegyletek és atletikai clubok felsorolása).
- Hazai középiskoláink multjára vonatkozó testnevelési adatokat, Fináczy könyvéből, alább közlünk (I. V., *b*).

II. Bevezetés.

Ezen általános, tájékoztató és bevezető rész után, immár rátérhetünk tulajdonképeni feladatunkra. A mi dolgozatunknak alapul szolgáló kérdőívek,¹ melyeket az illető tanintézeteknek hiva-

¹ Egész terjedelmében I. a «Tornaügy» XVI. évf.-nak 7—8. lapján. Érdekes és tanulságos, hogy a mi kérdéseink közül több megegyezik az 1890. összeírás kérdéseivel, jóllehet ezeket csak utólagosan kaptuk kézhez.

talból a v. és k. minisztérium küldött meg, a következő öt csoportba foglalják az anyagot: 1. *Berendezés*, 2. *Tornatanár, növendékek*, 3. *Testgyakorlat*, 4. *Egészségügy*, 5. *Általánosak*. Összesen 42 főkérdés, megannyi hosszabb gondolkodás és előkészítés eredményei. Az 5. (általános) csoport a következő négy kérdést tartalmazza, melyek a testi nevelésnek mintegy kulturális képét nyújtják és részben át is nyúlnak.

39. Mily befolyással vannak a testgyakorlatok: a) az ifjúság erkölcsi magaviseletére, b) testi fejlődésére, c) jellembeli ki-fejlődésére?

40. Mely intézkedések volnának szükségesek a testi nevelés-emelése érdekében az intézetben és általában?

41. A testgyakorlatok mely faja és iránya felel meg legjobban a magyar faj vérmérsékletének?

42. A szülők és társadalom tesznek-e valamit és mit, a testi nevelés érdekében?

A 194 középiskola közül 189 küldte vissza a kitöltött kérdőíveket; ezek közül az «általános» kérdésekre nem felelt hat, marad tehát 183 ív. A mi a feleletek alapját és tartalmát illeti, az általános eredmény és az összbenyomás, sajnos, a közepesen alul maradt.

Kiválóan értelmes feleletekkel tűnnek ki a következő intézetek ill. tornatanárok: Arad: á. főgymn., tornatanár: Nagy Sándor. Szeged: á. főr., igazgató: Homor István. Rozsnyó: kath. főg., tr.: Komoróczy Miklós. Zilah: e. r. főg., tr.: Uy Bálint. Nagyvárad: kath. főg., tr.: Rátkay József. Bonyhád: á. e. alg., tr.: Beke Andor. Félégyháza: közs. kath. főg., tr.: Dr. Beke Lajos, s. m. t. — Az «általános» kérdésekre ellenben nem felelnek: Léva: kath. főg., Pozsony-Szt-György: kath. alg., Nagyszében: á. e. főg. és főr., Felső-Lövő: á. e. g. és r. (összesen: hat k. isk.). Nem érdektelen megjegyezni, hogy a szász középiskolák német szöveggel töltötték ki az íveket, holott volt oly román iskola, mely magyar nyelven válaszolt.

Ámde, ha méltányosak akarunk lenni, el nem hallgathatjuk, hogy a kérdőívek tartalmi fogyatkozásaiért jó részben nem az iskolákat terheli mulasztás, hanem a központi administratiót, mely csak későn és elkésve küldte szét az íveket, a mi a következő eredeti bevallásokból is kitetszik.

«A kérdések nagy részére teljesen megbízható feleletet csak akkor adhatnánk, ha a kérdőíveket nem a tanév bezárása után kapnók meg, mikor már a tanárok és esetleg még az iskolai orvos.

is távol vannak, hanem az iskolaév kezdetén vagy legalább május végeig. Ily aprólékos kérdésekre, ha évközben vagy alkalmasszerűleg nem ismerjük, feleleteket most utólagosan nem adhatunk, mert az adatokat nem mindig jegyezzük fel, ha előre nem tudjuk, hogy számon kérik-e vagy nem. Az igazgatók pedig egyéb, és az itt felsorolt viszonyok nagy részénél jóval jelentősebb (?) ügyek megfigyelésével, nyilvántartásával és intézésével vannak elfoglalva» (Debreczen: á. főr., ig.: Fazekas S.). — «Ha a kérdőív még az iskolaév tartama alatt lett volna kézbesítve, míg a tanulók és tanárok jelen voltak, a kérdésekre pontosabban lehetett volna felelni, mert megfigyelésükre is alkalom nyílt volna (Újvidék: g. kel. fög.).» — Ugyanilyen értelemben nyilatkoznak még: a szombathelyi kath. fög. és a soproni Lähne-féle g. igazgatói.

Itt említem azt a fontos körülményt, mely a feleletekré és ezzel az eredményekre is kihat és abból áll, hogy sok helyen *csak az igazgató* mondja el véleményét, másutt csak helyettese, sőt előfordul az is, hogy az igazgató a szak- (torna-) tanár nézeteit czáfolni igyekszik. Noha mindez az egység és a megbízhatóság rovására esik, nem tagadhatni, hogy e körülmény másrészt kiegyenlítőleg hat és igen érdekesen világítja meg a középiskolák vezetőinek felfogását a testi nevelés fontos kérdésében — a mit, valljuk meg, más úton mint így indirecte, nem igen lehetett volna megtudni.

Áttérve a kérdéseknek egyenként való és önálló tárgyalására, az eljárást, helyesebben az osztályozást illetőleg azt a természetes rendszert követtem, mely a feleletekben mintegy önként kínálkozott. A tömeges és számarányokban is nyilvánuló *főbb eredmények* után, lehetőleg eredeti fogalmazásban közlöm a *figyelemre méltó részletes véleményeket*, majd röviden és tárgyi csoportokban a *kisebbségi és egyéni véleményeket*, végül pedig az előzményekből levonható *tanulságokat és következtetéseket*. Hogy ez utóbbiakra nézve a statisztika azt deríti ki, a mit a közérzület és szaktapasztalat révén már amúgy is tudtunk, az a szakértőt nem fogja meglepni. Ezeknek felfogását és szükségét vélem azzal is kielégíteni, ha fejtegetéseim közepette s nem egy ízben, őszinte szavakat és megfontolandó igazságokat mondanék, még pedig egyaránt a tanárok, a szülők és a tanügyi hatóság figyelmeztetésére.

Ha szerény dolgozatomnak némi érdeme és becse van, az csak kisebb részben tudandó be az áttekinthető csoportosításnak és a következtetések levonásának, mert mind ennek alapja az a fogyatkozá-

sai ellenére is becses anyag, mely az egész országból rendelkezésünkre állt és a melyért minden egyes külső munkatárs igaz köszönetet érdemel. — Nincs minden jogosultság híján az a felfogás sem, mely az eredmények csoportosítását a ezzel értékét és megbízhatóságát a felelők (okl. tornatanárok, rend. tanárok, igazgatók, stb.) minőségére való tekintettel óhajtáná végezni. E két rendbeli szempontok egyesítése azonban a véleményeknek oly aprólékos szétforgácsolását eredményezte volna, mely az áttekintést és tájékozást még jobban megnehezíti. Én, hogy úgy mondjam «a testnevelési közvélemény átlagát» óhajtottam kideríteni, mert ez az a reális tényező, melylyel számolnunk lehet és kell is.

III. Mily befolyással vannak a testgyakorlatok: a) az ifjúság erkölcsi magaviseletére; b) testi fejlődésére; c) jellembeli ki-fejlődésére?

a) *Eredmények* (felel: 166 középiskola, nem felel: 4 áll. + 7 fel. = 11, nem figyelte meg: 8).

1. Minden tekintetben előnyös befolyás, ú. m.: fegyelmező hatás, testi fejlődés, életkedv, akaraterő, önértzet, önuralom, bátorság, jellemzsilárdság, bajtársi érzés stb. stb. (73).

2. Kedvező és jó befolyás (72).

3. A testgyakorlatok befolyását nem figyelték meg vagy nem volt észlelhető (2 áll. + 6 fel. = 8).

4. Csak a testi fejlődésre volt kedvező befolyással, a jellemre bajos kimutatni, a többiekre a hatás bizonytalan vagy elenyésző (8).

5. Testileg kedvező, jellemre meg nem állapítható, fegyelme káros (szilajságra ösztönöz) (4).

6. Kétes eredmény és vegyes hatás: «károst eddig nem tapasztaltunk»; «azt hisszük jó» (Felső-Lövő); «rendes befolyás» (? Kalo-csa: kath. főg.) (1 áll. + 5 fel. = 6).

b) *Figyelemre méltó, részletes vélemények.*

**A rakoncátlanabb természetűeket mérsékletre, fegyelme szoktatja. A gyenge testalkatúakat határozottan erősíti, az ügyetleneknek ügyességet kölcsönöz. A félénkekben és gyávákban a bátorságot felkelti s egy-egy gyakorlat sikeres elvégzése után önbizalmat ébreszt (Bonyhád: ev. alg., tr.: Beke A.). A tornatanár egyéniségének befolyása az erkölcsi magaviseletre szembeszökő, a tornagyakorlatoké kevésbé. A testi fejlődésre — ha a tanuló alkal-

mas reá — jótékonyan hat a mérsékelt testgyakorlat, különösen az izomzatra. A jellem fejlődésére gyámolítólag hat mind jó, mind rossz irányban (Szamosújvár: áll. fög., tr.: Feczko J.). A szergyakorlatok a testi fejlődést inkább egy irányban (rendesen a felső test fejlődését) mozdítják elő. Az erkölcsi magaviseletre és jellembeli kifejlődésre nincsenek oly jó hatással mint a szabadgyakorlatok s kiváltképen a játékok (Sz.-Udvarhely: áll. főr., ig.: Dr. Soly-mossy L.). Fegyelmet tartani a növendékek között legnehezebb a tornaórákon, az erkölcsi viseletre tehát nem lehetnek jó befolyással (!?); hogy a testet fejlesztik, azt senki sem vonja kétségbe; a jellemet illetőleg, úgy hiszem bátrabbakká teszik, vakmerőbbekké (a mit a magyar «virtus»-nak nevez), minden bizonynyal (Versecz: áll. főr., ig.: Buday J.).

**A rendszeresen és okszerűen vezetett testgyakorlás (heti 2 órán is) közvetlenül észlelhető és mérhető fejlődésben nyilvánul az egészséges gyermek és ifjú testén. A lelki tulajdonságok kifejlesztésére is hatással van, bár ez nem mérhető s a leggondosabb megfigyelés szükséges, hogy észrevegyük s hogy a korral kapcsolt természetes fejlődéstől különválasszunk (Szeged: áll. főr., ig.: Homor J.). A növendékek a tornázás testedző gyakorlatait örömmel és lelkesedéssel végzik. A gondos és okszerű vezetésnek mindenestre része van abban, hogy egyenetlenségek nem fordulnak elő. A tanulók közelebről és bizalmasabban érintkeznek egymással és ez bizonyos testvéries viszonyt fejleszt közöttük; a tanügybarátok élénk érdeklődése pedig versenyek alkalmával önértüket neveli (Szeged: közs. fög., ig.: Cserép S., tr.: Timina Ö.).

*Általános tapasztalat, *a*) hogy a tornázás alkalmából követelt szigorúbb rend tartása önfegyelmzésre serkenti a növendéket, *b*) hogy még gyengébb szervezetűek is, serkentve a versenyzés vágyától, teljes erővel részt vesznek a torna-gyakorlatokon, s így az anyagcsere hatványozott előmozdítása következtében testileg nagyban fejlődnek, *c*) hogy az önfegyelmzés következtetésre, meghatározott cél után való törekvésre buzdítja a növendéket s így ez jellemileg is tökéletesbedik (Zalaegerszeg: áll. fög., tr.: Piukovich Gy.).

c) Egyéni és kisebbségi vélemények.

a) kedvezőök. A fárasztó katonai s menetgyakorlatok elvonják az ifjúságot a haszontalan regényolvasástól és egyéb erkölcsrontó foglalkozásoktól: kártya stb. (Eger: áll. főr.); külön óra is lévén,

elvonja őket más foglalkozástól (Rimaszombat: prot. főg.). — Félkezi a henczegést (Esztergom: közs. r.). — *A szülők is kedvet kapnak (Naszód: g. k. főg.). — Hanyag tornásznál a szellemi rugékonyság is hanyatlak (Érsekújvár: közs. g.). — Jól tornázó tanulóknál (!) előnyös befolyással van mindhárom tekintetben (Zenta: közs. g.). — *A testi fejlődésre és életkedvre páratlan hatással vannak és nagyban elősegítik a testvéries bajtársi érzet fejlesztését (Budapest: II. kir. főg.).

β) *hátrányosak.* Oly gyakorlatokkal nem foglalkoztak, melyek az *érzékiséget* előmozdították volna (Nagyszombat: kath. főg.). — Az ifjúság erkölcsi magaviseletére lazítólag nem hatnak (Bártfa: áll. g.). — *Túlhajtásoktól őrizkedni kell (Debreczen: áll. főg.). — *A tavaszi és nyári időben a lapdázási és játszási mánia az előmenetelben igen észrevehető hanyatlást szül (Budapest I.: áll. főg.). — Irigységet kelt és olykor nem-nemes versenyt (Kecskemét: áll. főg.). — Az orsz. és ker. versenyek, a sok rossz példa miatt, határozottan rossz hatással vannak (Eger: kath. főg.). — Hogy a heti két órai tornatanításnak a felvetett kérdések bármelyikére észrevehető hatása lenne, azt csak a testgyakorlat hatása iránt tanusított, szokott optimismus állíthatja! Mindhárom irányú hatás az iskola összműködésének eredménye lehet (Kecskemét: e. r. főg., ig.).

d) *Tanulságok és következtetések.*

Az, hogy a szavazatok túlnyomó többsége (73+72=145) a testgyakorlatoknak mindhárom irányban előnyös befolyást tulajdonít, épenséggel nem meglepő, ha meggondoljuk, hogy a *mens sana* igéje ma már elcsépelet közhelyyé lett s hogy a modern (noha jogosult) jelzők és áramlatok ellen nem szívesen szólalunk fel. Ez a látszólagos hozzájárulás helyenként a sorokból kieri. Ezen okból merem becsesebbeknek, vagy legalább is tanulságosabbaknak nevezni azon feltételes nézeteket, melyek kétes, vegyes vagy káros befolyásokat emlegetnek. Ha ezeket egyenként, a helyi és személyi viszonyok teljes ismeretével bonczolgatnók, úgy érzem, a legtöbb esetben a hibát nem a tárgyban, a testgyakorlásban, hanem a kivülről fekvő számtalan és sokszor alig mérlegelhető körülményekben találunk meg, nagyon gyakran pedig magában a tornatanárban, az igazgatók elfoglaltságában és a tanári testületek közönnyességében.

IV. Mely intézkedések volnának szükségesek a testi nevelés emelése érdekében az intézetben és általában?

a) *Eredmények* (felel: 152 középiskola; nem felel vagy határozatlan: 5 áll. + 24 fel. + 2 köz. = 31).

1. Külön intézkedések fölöslegesek (részben mert a szükséges ujitások folyamatban vannak): 4 áll. + 8 fel. + 1 köz. = 13.

2. Játékerteret és részben megfelelő udvart kér: 24 áll. + 18 fel. + 1 köz. = 43; nyári tornahelyet: 3, lawn-tennis pályával kiegészítve 1, összesen: 47.

3. Modern berendezésű tornacsarnok kell: 11 áll. + 17 fel. + 3 köz. = 31 k. isk.-nak.

4. Új és jobb tornacsarnok: 8 áll. + 4 fel. + 3 köz. = 15 («kritikán aluli» a beszerzebányai kir. fög.-é).

5. Harmadik tornaóra minden osztályban: 11 áll. + 8 fel. + 1 köz. = 20.

6. Külön játék-délután: 9 áll. + 9 fel. + 2 köz. = 20; köztük hat intézet hetenként két délutánt, egy intézet (Szamos-újvár: áll. fög.) hármat kíván.

7. Állandó korcsolyázó-hely: 6 áll. + 10 fel. = 16.

8. Külön úszóhely: 5 áll. + 8 fel. = 13; az úzás rendsz. tanítása (Szentgotthárd: á. alg.).

9. Külön, rendes tornatanárt kér: 3 áll. + 5 fel. = 8; «ön-álló, fiatal és modern képzettségű, ki másutt nem tanít» (Nagykanizsa: kath. fög.).

10. Tornaszerek szaporítása: 7 áll. + 4 fel. + 1 köz. = 12.

11. Kötelező kirándulások rendszerezítése: 1 áll. + 4 fel. = 5. «Őszi illetve tavaszi tornakirándulás» czímen 1—1 igazgatói szünetnap (Koloszvár: unit. fög.).

Kirándulási pénzalap: 3.

Kirándulási átalány: 1.

12. Tornatanárok illő és jobb javadalmazása: 2 fel. + 1 köz. = 3. — Meglepő, hogy ezt ily kevesen kérik. Önmegtágadás, megnyugvás vagy talán a szabad véleménynyilvánítás korlátozása rejlik-e e mögött?

13. Új iskolaépület: Nagykanizsa kath. fög., Temesvár áll. főr. = 2.

Az eredményeknek ezen számbeli statisztikájánál talán na-

gyobb közvetlenséggel bírnak a következő, tárgyi szempontok szerint csoportosított kívánságok, melyeket eredeti szövegezésükben közlök.

A testi nevelés viszonya a szellemihez.

Tanításunk egész rendszerét kellene átalakítani, mert a mostani mellett helyes testi nevelésről szó sem lehet (Vác: kath. főg.) — *Elméleti tanórák számának leszállítása s a tananyag megszorítása, hogy több szabad idejük legyen (Szatmár-Németi és Karczag: e. r. főg.). — Általában szükséges, hogy a szellemi munka redukáltassék s a gyermek úgyszólván belenöveltessék a tornázásba, annyira, hogy azt mindenkor mintegy életszükségletnek érezze (Szászváros: e. r. főg.). — Naponta legalább *egy* órát a testi nevelésnek (Pozsony: á. főr.). — Elméleti tanórák kevesbítése és 10 éves kor a felvételre (Sopron: kath. főg.); ugyanaz és több szabad idő (Szombathely: kath., Curgó és Pápa: e. r. főg.). — Szabad idő, szabad mozgás, szabad levegő (Nagybecskerek: közs. főg.). — *Kevesebb ülés az iskolában, különösen az egyhuzamban való négy [a fővárosban és még néhány helyen: öt!] óráig tartó előadás megszüntetése (Pápa: kath. alg.); — négynél kevesebb tanóra egy huzamban (Kecskemét: á. főr.). — Több óra a testi nevelésnek, osztályonként legalább két heti óra (Besztercebánya: á. e. alg.). — Nagyobb tért a testi nevelésnek (Igló: á. e. főg.). — Tornaórák célszerűbb beosztása (Arad, hol három intézetnek csak egy tornaterme van). — **Tanárookban és szülőkben emelni a testi nevelés iránti érzéket (Sopron: Lähne g.); a vezető tanárok és a szülők nagyobb figyelemben részesítsék a testet, mint a szellemi és az erkölcsi erők teherhordozóját (Belényes: gör. kath. főg.)

Módszer, eljárás.

A rendes tantárgyakhoz alkalmazott módszer (? Budapest: gyakorló főg.). — Veszélyes és mutatványos szergyakorlatoknak és a túlzásba vitt katonai rendgyakorlatoknak kiküszöbölése (Gyöngyös: e. r. alg.); több játék és kevesebb katonai gyakorlatok (Miskolc: e. r. főg.); minél több játék és kevesebb szer- és rendgyak. (Marosvásárhely: kath. főg.). — Tervszerűen tűzni a testgyakorlást (Sopron: Lähne-g.); szigorúan rendszeres tanítás (Székesfehérvár: kath. főg.). — Rendszeresíteni a gyermekjátékokat (Igló: á. e. főg.). — Heti egy közös órában, a versenyre való nemes buzdítás céljából, a párhuzamos osztályok egyesítendőik (Nagyvárad: kath. főg.). — Testedzés (Szeged: á. főr.). — A német tornarendszer

nyúge alól szabadulni kellene (? Gyulafehérvár: kath. f.ög.). — Égető szükség van alkalmas tankönyvre (Pozsony: köz. f.ög.). — Előtor-názók képzése (Rozsnyó: á. e. f.ög.).

Osztályozás, érdemjegy.

Valamely szigorú következmény azon tanulókra, kik a tor-nából *hanyagság miatt* elégtelen érdemjegyet nyernek (Kassa: á. f.ör.). — Érettségi bizonyítványba az osztályzat a tornából bejegy-zendő, mert a VIII. osztályban leglazább a fegyelem (Szarvas: á. e. f.ög.); első része Déva á. f.ör. és Arad á. f.ög., itt még: a torna-érdemjegy az összes osztályokban ép oly beszámító erővel bírjon, mint a többi rendes tantárgy (Nagy S. tornatanárnak ezen vélemé-nyével ellentétben Himpfner B. ig. az érettségi bizonyítványban elegendőnek tartja e kitétel, hogy «N. N. tanuló a testgyakorla-tokban — éven át kiképeztetést nyert»; a többi osztályokban is ellenzi a tornaérdemjegy beszámítását, mert ez visszasságokra ve-zethet a fellépésnél, tandíjelengedésnél, ösztöndíjagnál, stb.). — Részemről e tekintetben szintén helyén valónak tartom a szigori-tást, ne csakis fentartással és a fenforgó viszonyok kellő mérlege-lésével, mert a testi ügyesség hiánya vagy fogyatkozása miatt csak nem utasíthatni a tanulót osztályismétlésre.

Táplálkozás.

Jobb táplálkozás (Brád: gör. kel. alg.); először a szegény tanulók táplálkozásán kellene javítani (Nagyvárad: á. f.ör.); jó táplálék és nem zsufolt lakás s tekintettel a kétötödörös vidéki ta-nulóra internatus kellene (Pancsova: á. f.ög.). A magyar tanuló ifjú-ság szülei nagy részének *gazdagabbnak* kéne lennie, hogy erőtel-jesebb nemzedéket adhasson az iskolába s hogy azt jobban táplál-hassa (Brassó: á. f.ör., ig.: Rombauer, tr.: Preissner P.). — Itt megfontolandó, vajjon a táplálkozás, tehát az életfentartás az iskola és az iskolafentartók feladataihoz tartozik-e és vajjon az iskola révén eziránt lehet-e intézkedni? Részemről ezt a leghatározottab-ban kétségbe vonom. (Bizony számbaveendő tényező ez is! — *Szerk.*)

Tornaversenyek (l. még: fent III, c) β) Eger és alább: b) Sza-mosujvár és Pethe F. javaslatait.

A tornaversenyek rendezése üdvös, de ifjúságunk szegényebb részét segíeyezni kellene államilag. A versenyekre vonuló ifjúság díjtalanul utazhassék, stb. (Déva: á. f.ör.). — A tornaverseny célí-szerűbb berendezése, hogy a középszerűek rovására ne csak egyes kiválóbb tanulók érvényesüljenek (Eperjes: á. e. f.ög.). — *Éven-

ként helyi tornaversenyek, mert a kerületi tornaversenyek a nagyobbára szegény tanulók részére felette költségesek (Kolozsvár: unit. főg.).

Tornatanárok.

Rendes, magasabb képzettségű tr., kik ne csak a tanulókat, hanem a tanárjelölteket is képesek legyenek oktatni (Budapest: gyakorló főg.). Az eredmény nagyobb volna, ha (elm.?) szaktanár képesítené magát s az tanítana (Nagykároly: kath. főg.). A tr. felelősség melletti függetlenítése, illetéktelen és bénító befolyás megszüntetése (Félegyháza: köz. kath. főg.). Tornát rendes középisk. tanár tanítson (Szabadka: köz. főg.). Tornatr. ideje java részét az intézetnek szentelhesse (Zenta: köz. alg.).¹ A tornatr.-képzés kérdésének megoldása oly módon, hogy posztója s tekintélye ne legyen kisebb kartársaiénál (Szeged: á. főr.). A trnak szakmájában legyen döntő szava; a tornára való kiképzésre legyen rendes szakiskola, melyet az állam átvenne (Pozsony: kir. főg.).

b) *Figyelemre méltó, részletes vélemények.*

Általában kívánatos volna, hogy hetenként legalább két szabad délután álljon rendelkezésre, hogy a fősúly a játékokra essék s hogy a tornaórák ne ékeltesse a d. e. rendes tanítás órái közé [L. az erre vonatkozólag elhangzott nagy tekintélyű physiologusok véleményét: Mosse s mások az «Athenæum» 97—98. évf.] (Eperjes: k. k. főg., tr.: dr. Kőrösy Gy.).

Általában egyöntetűbb működés, inkább nemzeti jelleg s a tornaegyleteket utánzó versenyek gyökeres reformálása (?). *Nem athlétáknak és sportolóknak, de az élet küzdelmeire erős és akarattal készséges, kitartó, jóindulatú, sem testi sem szellemi erejével nem kérkedő generációnak a nevelése; több fegyelem, rend, szebb magatartás és magaviselet (Rozsnyó: kath. főg., tr.: Komoróczy M.).

*Legalább heti három tornaórára lenne szükség. A meleg hónapokban leginkább a népies gyakorlatokra kellene fektetni a fősúlyt, két szabad délutánt pedig a játékokra fordítani. Kívánatos volna az intézet jégpályáján az ingyenes korcsolyázás, nyáron pedig az ingyenes fürdőhely, uszoda (Kassa: kath. főg., tr.: Horváth L.).

¹ Ezt legalább ugyanolyan mértékben valamennyi tanártól kell elvárni, megkívánni, ha szükséges: *megkövetelni!*

*Úgy intézetünkben, mint más helyen is két szabad délután mellett három tornaóra volna szükséges, mert 30 elméleti órához három tornaóra olvetetlen szükséges, ha a német nevelési rendszer mellett maradunk; ha pedig az angol nevelési rendszert fogadjuk el, akkor még több idő volna szükséges a testi nevelésre (Sárospatak: e. r. főg., tr.: Kis E.).

Kellene úszó- és csúszkázó-hely; heti három tornaóra, amelyből egy kizárólag játékra való volna; havonként 1—4 egész napos kirándulás; hetenkint egy óra az előtornázóknak; az intézetben tornakör alakítása, mely a fősúlyt az atletikára fektesse (Kisújszállás: e. r. főg., tr.: Szabó K.).

*Szükségesek: a) az intézetben: legalább három, teljesen szabad délután, kirándulási alap vagy segély, a tornaóráknak d. u. 3—6 eső időre való szorítása, a nyári tornahely fölszerelése; b) általában: a tornaóra ne legyen a figyelmet nagyon is igénybe vevő tanítás, hanem szórakoztató, kedvelt és mégis hasznos játék. Versenyzés céljából tömeget speciális gyakorlatokra készíteni elő, káros sok tanulóra, mert hátráltatja a mindenoldalú testi fejlődést. A gyakori s végső elemzésben nem épen igazságos kerületi versenyek helyett célszerűbb az országos vagy kerületi felügyelet a testgyakorlat felett (Szamosújvár: á. főg., tr.: Feczko J.).

*a) Testgyakorló egyletek felállítása és pártolása és a testgyakorlatok minden nemére való buzdítás a szülők és a tanerők részéről. b) Játék- és korcsolyázótér szerzése és szervezése az egészség és a helyes szórakozás szempontjából. c) A táncz, vívás, evezés és úszás tanultatása a megfelelő korban és az egészség követelményei szerint. d) A szülők részére ingyenes tájékoztató füzetkék a testi nevelés ügyéről, főleg az iskoláztatás előtti nevelést (ápolás, táplálkozás, mozgás) illetőleg. e) Mindezekre bizonyos alaptőke szükséges, melynek megteremtésénél az illető intézet tanári testülete sokat tehet (Zilah: e. r. főg., tr.: Uj B.).

Nagy játéktér, hol a tanulókon kívül más ifjúság is szórakozva edzhetné magát, különösen a korcsmázásra hajló paraszt kamaszok! A mesterinasokat vasárnap és ünnepnapokon délután s heti egy délután külön óhajtanám játékok s egyéb gyakorlatok által szórakozva ügyesíteni. Minden intézetben kötelezővé tennem a tornaruhát, de az egész országban egyforma ruhát, s csak jelek különböztetnék meg az iskolákat; a ruha így olcsóbb is volna.

A tornázásból is jegy adandó az érettségi bizonyítványba (Déva: á. főr., tr.: Tóth F.).

Általában szükséges: a) a testgyakorlatokra fordított óraszám nagyobbitása: az intensivebb, a korral fokozott szellemi követelés kiegyenlítésére szükséges gyakorlás miatt. b) A tornatanárképzés kérdésének megoldása oly módon, hogy positiója és tekintélye ne legyen kisebb kartársaiénál. c) A *nyári tornahelyek (játsszóterek) felállítása sürgetendő, hogy az ifjúság az annyira fontos szabadtéri gyakorlatokat űzhesse. d) *Tekintettel a középosztály gyenge szervezetű s testileg részben elhanyagolt fiaira, különösen gond fordítandó a *test edzésére* és — túlzások mellőzésével — a *kilartó* gyakorlatokra is. e) *Az annyira tanulságos s az ifjúság által rajongásig szeretett kirándulások kötelezővé teendők (Szeged: á. főr., tr.: Bérczi).

Szakemberek és kerületi torna-felügyelők alkalmazása. Fellette kívánatos az is, hogy a tantervek készítésénél és minden oly tanácskozásban (pd. a Közokt. Tanácsban), hol a testi nevelésről van szó, ügyünk kellő számú szakférfiúval legyen képviselve (Bonyhád: á. e. alg., tr.: Beke A.).

Visszaélések kikerülése végett égető szükség lenne az intézeti orvosra, ki a torna alóli fölmentésre a tornatanár meghallgatásával véleményt adna. A szükségtelen rendgyakorlatok kiküszöbölése, katonai rendgyakorlatok fentartása mellett, több időt szentelni a kirándulásokra, játékokra, kizárása az akrobatikus szergyakorlatoknak. *A fegyelem, rend, balesetek kikerülése és a rendszeres tanítás szempontjából a tornateremben ne legyen több mint 40 tanuló a maximum (Pozsony: kir. főg., tr.: Paczák J.).

Mindenek felett szükséges volna az iskola mellett egy 2—4 holdas udvar, melyen a tanulók óráközökben és egyéb szabad idejökben *kényszer-zubbony nélkül* (!?) — mert a tornaórán ezt viselnek — játszhassanak. Aztán az kellene, hogy a tanulónak d. e. két és d. u. két órája legyen, több ne. Akkor ép testű és lelkű nemzeteket nyernénk (Kecskemét: e. r. főg., ig.: Katona M.).

c) *Egyéni és kisebbségi vélemények.*

Fedett csarnok 10 órai szünet számára (Kalocsa: kath. főg.). Kényelmes udvar, jó ivóvíz és kút. Külön fürdő-szoba, «mert a tanulók, szüleik nagy szegénységénél fogva egész télen át nem fürödnek» (Körmöczbánya: á. főr.); a fürdést (intézeti fürdőt) és az úszást sürgetik még: Csiksomlyó kath. főg., Ungvár kir. főg.,

Kaposvár á. főg., Fehértemplom á. főg. — Szigorúbb intézkedések a tisztaság (mosdás, fürdés) tekintetében s a legnagyobb figyelem az *onania* meggátlására *(Szegezárd : á. főg.); egészségtan (Debreczen : e. r. főg.).

Mentőszekrény (Sopron : á. főg.).

*Tornacsarnok deszkapadlóját eltávolítani és *cserrel* helyettesíteni (Nagykikinda : á. főg.).

Tornaköröket kívánják a zilahi e. r. főg. és az aradi á. főg. Itt Nagy S. tr. indítványához Himpfner B. ig. a következőket jegyzi meg: «A felső osztályok tanulóiból alakítandó külön torna- és játzóköröket heti három gyakorló órával nem tartom szükségesnek; ilyesféle magától alakul minden osztályban, ha a játékot rendszeresen gyakorolják, a mi persze kívánatos. A három rendes tornaóra ellen kifogásom nincsen.»

Tornaöltöny (Mármarosziget: kath. alg., ugyanerről l. Déva b) alatt). Egyenruha kötelezettsége: ing, sapka, öv (Pozsony: kir. főg.).

Csolnakázóhely (Kisújszállás: e. r. főg.).

Évenként egy-egy disztorna, külön az alsó és a felső osztályok részére (Pozsony: á. e. főg.).

Minden osztálynak külön óra (Nagykörös: e. r. főg., hol 3—3 osztály együtt tornázik).

Tekepálya (Fehértemplom: á. főg.).

Vívótanfolyam (Makó: á. főg. és Zenta: közs. alg.), vívásra módot nyújtani (Munkács: á. főg. és Naszód: g. k. főg.).

?Kerékpározás kívánatos, a «magas kormány» adjon néhány kerékpárt (Szakolcza: kir. főg.).

Ime a kívánságok és a jámbor óhajtások légiója, melyek összefoglalásul ide iktatom *Pethe* Ferencz eperjesi rend. és tornatanár javaslatait, melyeket egy a v. és közokt. miniszteriumhoz felterjesztett emlékiratban bővebben megokol. Talán nem követek el indiscretiót, ha közlöm azt, hogy a Nemzeti Tornaegylet tanügyi bizottsága a hozzá véleményes jelentéstétel végett leküldött eredeti javaslatokat, csekély módosításokkal, a maga részéről is figyelemreméltóknak és megvalósítandóknak jelezte, tekintet nélkül arra, hogy a felvetett eszmék jórészt nem újak és már régóta foglalkoztatják a szakköröket. (V. ö.: *A II. Orsz. és Egyet. Tanügyi Kongresszus Naplója*, I. köt. 1. rész, testi nevelési és iskolai egészségügyi szakosztály 390—516. lap; továbbá Bokelberg Ernő, Reform-

javaslatok a tornatanításról 1891.) Pethe F. javaslatait imígy foglalja össze :

1. Létesüljenek mindenütt játékterek és ha a nm. miniszterium ebbeli intézkedésére tagadó válasz érkezett is az egyes hatóságoktól, tegyenek megszerzésükre (bérlésükre) újabb javaslatot az intézeti igazgatóságok ;¹

2. a szertornázás intensívebbé, illetőleg szakszerűbbé tételére létesítsenek az intézetek tornaköröket, minthogy egyesületeinkben nem mindig helyes úton halad a növendéktornázás ;

3. a játék és szertornázás, mint csapatok munkája, méltóbban érvényesüljön ifjúsági versenyekben, mint az egyének munkája ;

4. a katonai rendgyakorlatok végkép maradjanak el ;

5. ifjúsági versenyek rendszeresíttessenek ; dolgozzon ki a tornatanítók egyesülete javaslatot, a mely rendezésükre és a bírálás módjára vonatkozik ;

6. legyen még a tornázás főiskoláinkban s erre kivált a tanárjelöltek serkentessenek ;

7. a testnevelés az egész országban felügyeletben részesíttessék, a melyet a központból erre megfelelő miniszteriumi szakosztály, vidékenként pedig a tornafelügyelők gondozzanak.

d) *Tanulások és következtetések.*

Szembeötlő, hogy ezen legtanulmányosabb s a jövőre legjobban kiható kérdésnél, megrovást érdemlő nembánomságból vagy meg nem okolt és félénk tartózkodásból feltűnően nagy azok száma, a kik egyáltalában nem feleltek (31) s a kik még kívánságokat sem tartottak szükségesnek kifejezni (13), a mit még a jámbor óhajások kétséges volta sem ment. Még kevésbbé örvendetes az, hogy még ezen világos kérdést is többen félreértették és nem egészen helyén való válaszokkal nyugtázták. Mindezek daczára, mind tartalmasság mind változatosság dolgában talán ez a beérkezett anyagnak legbecsesebb része, melynek értéke nem annyira a részletekben rejlik, mint azon erkölcsi összbenyomásban, mely a feleletek tömegéből kiérzik és buzdítólag igazolja, hogy a testi nevelésnek hazára és nemzedékre kiható fontos voltát országszerte megértették és méltányolják is. Ha az illetékes hatóságok mind-

¹ A játékterek ügyét legsikeresebben és legrövidebb idő alatt társadalmi úton lehetne kedvezően megoldani. E sorok javítása közben olvasom, hogy külföldi példa után indulva, Budapesten is alakulófélben van egy «iskolai játszótér-egyesület» (Magyarország máj. 14.)

ezekkel szemben nem zárkóznak el, be kell látniok, hogy még sok, nagyon sok a teendő e téren, még akkor is, ha egyes túlbuzgó apostolok vérmes kívánságait a kellő mértékre szállítjuk le.

Egyébként a szavazatok többsége, mint előrelátható volt, a következőkre terjed ki: játéktér és udvar (47), tornacsarnok ($31 + 15 = 46$), harmadik tornaóra (20), külön játék-délután (20). Figyelmet érdemel és igen örvendetes az is, a mit egyesek a tornatanár személyét, állását és képzését illetőleg mondtak el.

V. A testgyakorlatok mely faja és iránya felel meg legjobban a magyar faj vérmérsékletének?

Valljuk be önmagunk, hogy alapjában véve, maga a kérdés így feltéve, kétféle magyarázatot tűr meg és értelme nem csupán az, hogy subjective mit kedvel leginkább a magyar, de az is, hogy objective a testgyakorlatok melyik nemére van legnagyobb szüksége? E két felfogás ugyanis mint szükséglet is szervesen összefügg, a mennyiben kiegészítésként és objective ép arra kellene legnagyobb gondot fordítani, a mire a természetes rátermettség legkevésbé felel meg, hogy ezen complementär behatás folytán a testiekben is beálljon a harmonikus egyensúly. Sőt egy harmadik felfogás is érvényesülhet annak alakjában, a mire az egyén kiválóan képes s a mit e szerint legszívesebben gyakorol.

Hogy az effajta okoskodás legkevésbé sem elméleti szórszálhasogatás, nyomban kitűnik abból, hogy a túlnyomó többség a *játék* különböző neveit jelölte meg a magyar testgyakorlás ideáljának és elixirjének. Még el tekintve is attól, a miben önmagunk alig hihetünk, hogy emez ajánlásnak titkos rugója helyenként a kényelemszeretet lehetett, a legelemibb okoskodás arra tanít, hogy tehát arra buzdítsuk a növendékeket, a mitől, hogy úgy mondjam leginkább fázik, arra, a hol a veleszületett természetes restséget legjobban tanulja legyőzni, végül arra, a mire az iskolán kívül legkevésbé és legnehezebben van alkalma. Futni, ugrálni, játszani mindenütt és mindenkor lehet, nem így rendszeresen tornázni; erre tehát alkalmat és módot az iskola kell hogy nyújtson. Az, hogy a szertornázást *német* rendszernek hívják, ne bántsa hiúságunkat — hiszen a francziák is elfogadták okosságból, mert belátták hasznát és elsőbbségét, és mert a tornának önmagában is nagy tárgyi,

értéke van, melyet a testgyakorlatok más nemeivel nem pótolhatunk és nem helyettesíthetünk.

a) *Eredmények* (felel: 181 középiskola, nem felel: 8 áll. + 11 fel. + 13 nemzetiségi (szász, román), hol kevés a magyar tanuló = 32).

Az eredmények részletes felsorolására térve át, feladatunkat rendkívül megnehezíti az, hogy csaknem minden intézet két, három vagy több gyakorlatot ajánl s így minden nem és faj többszörösen is szerepel. Hogy a legváltozatosabb és gyakran ellentétes vélemények eme labirintusában a lényegest és a veres fonalat, valahogy kihüvelyezzük, a combinatiókat elemeire bontva, a testgyakorlatok főbb nemei szerint imígy csoportosítottuk.

1. *Játékok*: 35, *magyar*¹ lapdajátékot 30, tornajátékot 4, versenyjátékot és régi magyar játékot 2—2, helyi játékot és athl. játékot 1—1; összesen 75; *csak* játékot ajánl 9 intézet.

2. *Szertornázás*: 23, *csak* szergyakorlatok 5; mászás 4, ló, korlát vagy nyújtó 3, csak nyújtó 2, kötél 2, összesen 39.

3. *Szabadtéri*² *gyakorlatok*: 15, rendgyakorlatok 8, katonai rendgyakorlatok 13.

4. *Athletikai gyakorlatok és sport*: birkózás 13, versenyfutás 13, ugrás 13, vívás 11, versenyek és mérkőzések 7, korcsolyázás 6, úszás 6, athlet. gyakorlatok 4, kirándulások 4, lovaglás 3, súlydobás 3, csolnakázás, kerékpározás és pentathlon 1—1.

5. *«Mindenféle»* (mindenre alkalmas) 8 intézet; továbbá: «mindenféle és főleg játék (1), m. és kötélhuzás, m. és kerékpározás; «talán lovaglás! De helyes vezetés mellett mindegyik megfelelő» (Brassó: ú. fő.); mindegyik megfelelő, azonkívül alsó osztályokban játékok, felsőkben vívás (Keszthely: kath. főg.); helyes és okos vezetés mellett minden, melyik különösen, az csak hosszabb ez irányú megfigyelés alapján dönthető el (Szombathely:

¹ Hogy a lapdajátékok minden nép nemzeti játékaik között előfordulnak, azt érdekesen deríti ki az ethnographia. Még Déltirolnak hegyes vidékén is, mint Arcóban személyesen meggyőződtem, ősi játék gyanánt úzik: a *Boce-t*, a lapda-öklözésnek egyik nemét, mely a tennisnek mintegy primitív alakja.

² Feltűnő, hogy a szabad és a szabadtéri gyakorlatokat nem csak a revidált tanterv cseréli fel, hanem a legtöbb intézet is. A helyes (szabadtéri gy.) elnevezést csak két intézet használja: Szatmár kir. főg. és Bpest. ev. ref. főg.

kath. fög.). Minden, csak szabadgyakorlatok nem (Gyöngyös: á. g.).
 **A testgyakorlás minden fajtát örömmel végzik, kevésbbé a rend- és szabadgyakorlatokat, «miután a sokszor már szellemileg fáradt tanulóktól fokozott figyelmet igényelnek» (Nagybecskerek: közs. fög.). Főleg a játékok; azonban a tornázás minden neme megkedveltethető, még a rendgyakorlatok is, de csak úgy, ha 5—15 percenél tovább nem tartanak (Félegyháza: közs. kath. fög.).

6. *Kéles válasz*: m. p. «bizonytalan, mert hajlam különböző», «erre nehéz felelni» (Kőszeg: kath. alg.) — «*A tornagyakorlatok faji jellegét nem ismerem. Ez szerény véleményem szerint semmi egyéb mint hangzatos frázis. A testgyakorlatok fajait meghatározza az emberi test szervezete és a pädagogia» (Láhne soproni ig. és okl. tr.).

7. *Status quo*. Az a mit az Utasítások emlitenek (Eger: á. főr.). Mostani rendszer teljesen megfelel, csak számüzni kell belőle a német pedanteriát (Kassa: kath. fög.); a jelenlegi jó, csak ne legyen nagyon pedáns (Szarvas: á. e. fög.); mostani rendszer és lapdázás (Arad: á. fög.).

8. *Vegyes rendszerek*. Rendszeres nevelési tornázás népies játékokkal fűszerezve (Bpest, IV. k. főr.); német rendszer és athlet. gyakorlatok vegyest (Marosvásárhely: kath. fög.). Kétség kívül legjobb az angol tornarendszer, mely a svéd és német rendszerből a legjobbat válogatja ki¹ (? Ujvidék: g. k. fög.).

Az eddigi csoportosítás, noha eléggé változatos vagy talán ép azért nem nyújt kellő tájékozást azon legfőbb vitás pont tekintetében, mely a szakférfiakat régi időktől fogva és mindmáig élénken foglalkoztatja. Torna és athletika, avagy szerygyakorlatok és sport (játékok) az a két ellentétes polus, mely egymás ellen küzd, egymást gyengíteni igyekszik, a helyett hogy karöltve és békés egyetértésben törne a közös, nemes cél felé.

Hogy tehát e tekintetben jobban megismerhessük a tanárok és az igazgatók véleményét, immár e szempont szerint csoportosítom a nézeteket.

b) *Figyelemre méltó, részletes vélemények.*

a) *A szerygyakorlatok ellen és a játékok mellett.*

A fiúk általános törekvése a nyújtón és a gyűrűn fitogtatni

¹ Az angol rendszer az említett másik két rendszerrel nincs rokonságban, nézetünk szerint tehát nem is *válogathatta ki* belőlük a legjavát.

ügyességüket, mit azonban a leghatározottabban fékezni kell és a tornázást inkább a játékra terelni. Tapasztalásból mondhatom: egy negyedórai ügyesen játszott kótya, a hol a tüdő, a láb-, has- és kézizom dolgozik, jobban fejleszti a testet, de főleg a *kedélyt*, mint bármínemű szertornászás; *mert hiába a magyar jellemében nincs meg az akrobata* (Körmöczbánya: á. főr., tr.: Spotka F.). E nyilatkozat első és utolsó része, egymással szembe állítva, merő ellenmondást tartalmaz.

A játékok, katonai gyakorlatok, ugrás, futás; a szertornászás legkevésbé alkalmas, illetőleg megfelelő *az akrobatáskodni nem szerető magyar fajnak*. Ezekben leginkább a nem-magyar anyanyelvű tanulók tűnnek ki (Arad: á. főr., ig.-hely.: Laukó A.).

Véleményünk szerint a szabad-népies taggyakorlatok, kézi szerekkel és a nélkül; ugrás, futás, dobás, mentől kevesebb szerygyakorlat, de annál több játék, m. p. nemzeti egyéniségünknek megfelelő futó- és lapdajékok. Rideg szabályoktól tartózkodni, kedélyre hatni, feloldozni a fáradt szellemet, hogy felfrissüljön; kedvet, bizalmat, szeretetet kelteni a szivekben (Rozsnyó: kath. fög., tr.: Komoróczy M.).

Semmi sablonos (csapatok a szereknél, szabadgyak.), de annál inkább a szabad mozgást biztosító játékok (lapda): a footballt pd. egész nyáron át gyakorolhatják a helyben időző, nagyobb és fejlettebb növendékek (Eperjes: kath. fög., tr.: dr. Körösy Gy.).

Szabadtéri játékok és athlet. gyakorlatok; a szertornából menél kevesebb, ez nem magyar embernek való (Csurgó: e. r. fög., ig.).

A játékok, szóval oly testgyakorlatok, melyekhez nem kell sok, unalmas, rendszeres betanítás és nem kívánnak szűkkorlátú fegyelmet és a hol inkább az egyéniség válik ki (Bpest, II. á. fög., tr.: Nendtwich J.).

Szabad tér kell, hol a gyermekek a lapdajátékot, a *betyár és zsandárt* és a *háborúsdit* szabadon üzhessék; ezek felelnek meg a magyar faj vérmérsékletének; ezekhez nem kell 10—12000 frtos tornacsarnok (Kecskemét: e. r. fög., ig.: Katona M.).

Magyar eleven vérmérsékletnek inkább a szabadabb mozgással járó gyakorlatok: ugrás, futás, lapdajáték stb. felelnek meg (Szabadka: közs. fög., Sopron: kath. fög.). Változatos, versenyekkel kapcsolts, kevésbé rendszeres szabadgyakorlatok felelnek meg (Szeged: á. főr.); szabad mozgás, nem szereti a drillt (Sopron: á. e. fög.); erő, kitartás és ügyesség (Fiume: á. fög.).

Ezen nagyszámú, többé-kevésbé részletes vélemény — mint láttuk — mind a játék és közvetve a szabadtéri gyakorlatok mellett foglal állást. Hogy ezen eredmény ép oly kevésbé meglepő mint új, az kitetszik a következő adatokból, a melyek a hazai iskolázatás multjából vannak merítve.

«A magyarországi középiskolák multja és jelene» (Irta Dr. Fináczy Ernő, Bpest, 1896., 210 l.) című könyv harmadik fejezetének (Testi nevelés: 145—49. l.) bevezetésében ezeket olvassuk (145. l.): Középkor ifjúságunk testi jóllétének gondozása régibb keletű, mint rendesen hiszszük. Ha apáink nem tornáztak is a nyújtón és korlátán, de sokat *labdáztak* és rendszeresen *játszottak*, még pedig tanáraikkal egyetemben. Már az 1777-ik *Ratio educationis* bő utasításokat ad a szellemet pihentető játékokra. Külön fejezetben (De ludis studiosæ juventuti indulgendis) fejtegeti a játék fontosságát és célját; egy másik fejezetben (De generibus ludorum studiosæ juventuti concedendorum) felsorolja az ajánlatos játékokat, különösen azokat, melyekkel «a test tagjainak mozgásai» vannak összekötve. Külön említést érdemel, hogy az úzás, csuszkálás és korcsolyázás a velök járó veszedelmek miatt tiltva voltak (V. ö. a nyitrai gymnasium 1738. iskolai törvényeinek 7-ik pontját és az 1777-iki Ratio Educ. 406. lapját).

Majd így folytatja Fináczy: Az 1777-iki Ratio Educ. két fejezetben részletesen szól a játékok helyéről: legezészerűbb, ha a község jelöl ki játéktereket, és pedig egyet az iskola közelében mindennapos használatra, s azonkívül egy távolabb fekvő, lombos fáktól szegélyezett és üde forrásokkal kinálkozó térséget, melyet szünetnapon kereshetnek fel az ifjak. A játékok mindig tanárok felügyelete alatt történjenek, szorosan meghatározott rendszabályok megtartásával (De ordine inter animi relaxationem observando).

Apáink beszélnek, hogy még 48 előtt a budai városmajor rétjei fel voltak osztva a gymnasium egyes osztályai közt, s minden héten kétszer-háromszor kivonultak a diákok piarista tanáraikkal lapdázni. Ott időztek d. u. két órától addig míg beesteledett, s különösen az «*exkó*» és «*longa meta*»¹ voltak divatos játékok. Az ötvenes években e kedélyes és jó szokás, mint az iskolai életnek annyi más poetikus vonása, teljesen megszűnt. Az Entwurf (1849)

¹ Mindkét kifejezés egyazon játék elnevezésére szolgál.

megajándékozott bennünket a műtornával (gymnastika),¹ mely idő telve mind jobban meghonosodott, és kiszorította az iskolából a szabad testgyakorlást, különösen a lapdázást (146. lap.).

Ide iktatom végül a kérdőívekből a következő egyéni és kisebbégi véleményeket, melyek bizony nagyobbára kétes értékűek.

Gyaloglás (Nagykanizsa: kath. főg., ig.).

Mászás: a legarányosabb testedző gyakorlat (S.-A.-Ujhely: kath. főg.).

Népies gyakorlatok (Karczag: e. r. g.); népies irány (Győr: á. főr.).

Ugrások fajtái (Nagykároly: kath. főg.).

Kergetődzés [is] (Csikscslyó: kath. főg.).

[Csak] katonai rendgyak. (Székesfehérvár: á. főr., ig.).

Hadakozás [is] (Kaposvár: á. főg.).

Kitartást igénylő gyakorlatok (Kolozsvár: unit. főg.).

*Oly gyakorlatok, hol több ügyesség mint erő, több hév mint kitartás szükséges (Fehértemplom: á. főg.); minden gyakorlat, hol nagy személyes bátorság szükséges (Bpest, VII.: á. főg.), mely erős és változatos mozgással jár (Bpest, II.: á. főr., Losonc: á. főg.), erőgyakorlatok (M.-Sziget: e. r. főg.), izomgyakorlatok (Bonyhád: á. e. alg.), melyekhez erőmegfeszítés kell (Szegszárd: á. főg.), nagyobb mozgással és erő kifejtéssel járó játékok (Kaposvár: á. főg.).

β) A szertornázás mellett (l. fent 37. lap.).

*Kívánatos, hogy a modern játékrendszer ne küszöbölje ki teljesen a szerygyakorlatokat (S.-A.-Ujhely: kath. főg.).

Német tornarendszer (Zalaegerszeg: á. főg.).

Svájezi irány (Székesfehérvár: kath. főg., tr.).

γ) A két rendszer egyesítése.

**A magyar faj vérmérsékletének, kellő vezetés mellett, mind a német mind az angol rendszer megfelel; mutatják ezt azon eredmények, melyeket a tornaegyletek és az atletikai versenyek feltüntetnek. Hogy pedig középisk. ifúságunknak, a mai viszonyok között, a német rendszer mennyire megfelel, azt az orsz. és ker. versenyek mutatják. Növendékeink ép úgy szeretnek komolyan, rendszeresen tornázni mint játszani, s a mint a testi nevelésnek egyik fokán játékkal érhető el a kellő eredmény, úgy bizonyos

¹ A «Ratio» csakis azért nem rendeli el a tornát, mert Mária Terézia idejében a tornát még nem gyakorolták rendszeresen.

fokán túl a komoly munka kívánatos. Nem lehet tehát pálczát törni sem a komoly, tudományos alapra fektetett német torna-rendszer felett, sem a torna mellett több játékot felölelő angol rendszer felett. A mai viszonyok között, hol egy-egy osztályban sok növendék van, a tornázásra kevés idő jut s csak igen kevés játék- és tornatér van, némi eredmény csak a német tornarendszerrel érhető el (Sárospatak: e. r. fög., tr.: Kiss E.).

**A mi talán unottnak, nehézkesnek vagy veszélyesnek látszik az ú. n. német vagy athletikai tornázásnál, azt egyfelől a jó tornatanító, de másfelől és különösen a szülőknek és a társadalomnak a testi neveléssel szemben elfoglalt határozott és komoly irányú gondolkozása képesek eloszlatni. Ugyanazért tornázzunk csak az észszerűség követelményei szerint, s a tornázásnak eddig némileg ellentétben álló fajai közül (athletikai és német tornázás) ne áldozzuk fel egyiket sem a másikért, mert mindegyike azt adja meg, a mit megadni a másik nem képes, t. i. egyik a társas érintkezésben az egyenlőséget s az arányos testképzést biztosítja, míg a másik szabad levegőt és változatosságot biztosít. S miután e bajokat a különböző korú gyermekek, ifjak és felnőttek részére eszközlendő változatos beosztással el lehetne enyésztetni, a megoldást és megállapodást e tekintetben ily gondolkozás és kivitel mellett nehézkesnek nem tartjuk (Zilah: e. r. fög., tr.: Uy B.).

*A nyújtó, korbát, ló, gyűrűhinta jó a rátermetteknek; a futást, ugrást jobban szeretik azok, a kik lábaikban éreznek több erőt; a játékok és a szerekekkel való gyakorlatok a félénket, a gyengét elégítik ki. S mert mindenki talál magának valót, a felmentést csak szervi bajban szenvedők kérik (Nagyvárad: kath. fög., tr.: Rátkay J.).

c) *Tanulságok és következtetések.*

Ha ezen kérdés eldöntésében csupán az imént felsorolt túlgazdag és túlváltozatos véleményekre támaszkodnánk, e labirintusban könnyen eltévedhetnénk és a kivezető, helyes utat aligha találunk meg. Azért itt nemcsak megengedhető, de némileg kötelező is az, hogy magasabb szempontokhoz, hogy úgy mondjam: érettebb erőkhöz folyamodjunk. Már pedig az elmélet és a bölcseszett, a gyakorlat és az élet egyaránt igazolják, hogy ott, a hol különböző utak és eszközök vezetnek egyazon célhoz, a leghelyesebb megoldás ezen utak és eszközök harmonikus egyesítésében rejlik, a mit a hávre-i olympiai kongresszus alkalmával, vonatkozással a a testi nevelésre, imégy fejeztem ki:

«A testi nevelés újjászületésének eszményi célja legjobban a torna, az atletikai gyakorlatok és a játékok harmonikus egyesítése útján érhető el.» (L. «Tornaügy» XV : 24. és «Tanáregyes. Közlöny» XXXI : 191.)

S valóban ép oly kevéssé lehetünk el az edző szertornázás mint az üdítő játékok nélkül; mindegyiknek meg van az ideje, jogosultsága, tere és alkalmá. Hisz a természet maga, mint legnagyobb mester arra tanít, hogy sem a szellemnek, sem a testnek állandóan ugyanazon táplálék nem válik javára. Ne akarjunk tehát se tisztán vegetáriánusok, se egyoldalúan húsevők lenni s ne dicsőítsük egymás rovására kizárólagosan se a szergyakorlatokat, se az atletikát! Hogy ez az okoskodás meglehetősen kolumbusz-szerű, azt hiszem, mitsem von le értékéből, melyet a legerősebb és legönzetlenebb meggyőződés támogat. Ha ennek kapcsán egy aggodalomnak is szabad kifejezést adnom, ez a túlzásokra vonatkozik. Kérve kérem az ifjúság testi nevelésének minden őszinte barátját, hogy a túlhajtásoktól tartózkodjék, mert ez az egyes pártok híveit még jobban elidegenitené egymástól, másrészt az egész mozgalom romlásának csiráit is magában rejti. Már pedig a testi nevelésnek voltaképen sohasem volna szabad magát lejárnia! A kiegyezést e téren, a quota arányának túlságos feszegetése nélkül, mihamarabb létre lehet és létre kell hozni, nehogy a mai szellemi túlterhelés baját holnap a testi túlterhelés váltsa fel! Nekem úgy tetszik, hogy ezt a túlterhelést és a vele járó visszahatást majdan nem annyira a szertornázás, mint a túlhajtott «athletizálás» fogja megérlelni.

VI. A szülők és a társadalom tesznek-e valamit és mit a testi nevelés érdekében?

a) *Eredmények* (felel: 165 középiskola, nem felel 18).¹

1. Az intézettel kapcsolatban semmit sem tesznek: 20 á. + 19 f. + 5 k. = 44 középiskola, a nem-felelő 18-czal együtt = 62!

2. Érdeklődnek a torna-versenyek, ünnepélyek és vizsgák iránt, értsd: megjelennek és tapsolnak, «mert hisz a látványos-

¹ Ezeket itt méltán olyanoknak minősíthetjük, mint a hol semmit sem tesznek.

ságok (főleg az ingyenesek!) vonzani szoktak!»: ¹ 10 á. + 16 f. + 1 k. = 27.

3. Igen keveset, de mégis valamit tesznek: 5 á. + 19 f. + 3 k. = 27.

4. Díjak kitűzésével támogatják a torna-ünnepélyeket, költséggel a tornaversenyeket: 11 á. + 15 f. + 2 k. = 28.

5. Nagyon támogatják: 5 á. + 8 f. + 1 k. = 14; főleg: Déva, Nagyvárad.

6. *Szülők* mindent megtesznek, de város és társadalom, mint az iskola és a nevelés ügyei iránt általában, közömbösek: (Nagyszombat, Szászsebes, Sopron); szülők mindent megtesznek (Bpest, gyakorló főg.), erkölcsileg támogatják (Kassa: kath. főg., Medgyes: á. e. főg.), magánuton gondoskodnak (Bpest: á. e. főg.), házi testgyakorlólhely vagy tornaszerek vannak négy helyen, tanítatják korcsolyázni, úszni, táncolni, vívni (négy intézet), kerékpározni (két intézet); *inkább a sportot támogatják (Szegszárd: á. főg.).

7. *Város* tesz, szülők nem: (Temesvár: á. főg., Selmeczbánya: á. e. főg., Mezőtúr: e. r. főg., Kisújszállás: e. r. főg. ingyenes korcsolyapálya); város mindent megtesz (Podolin: kath. főg., Ungvár: kir. főg.), uszodát és korcsolyapályát létesített (Brassó: kath. főg.), átengedi tornahelyiségeit (Selmeczbánya: á. főg.), a pozsonyi társadalom a helybeli négy középiskola számára minden szükségletnek megfelelő játszóteret létesített; játékkeret adott (Sopron: kath. főg.).

?Tanulók egyletekbe is járnak (Hódmezővásárhely: e. r. főg.).

8. *Negatív elemek.* A szülők és a társadalom rossz szemmel nézik a testi nevelés ügyét, közönyösek és elfogultak: (Miskolcz: kir. főg., Marosvásárhely: e. r. főg.); gyermekeiket felmenteni igyekeznek (Miskolcz: e. r. főg.), balesetektől tartanak (Esztergom: közs. alr.), kevés az érzék (Beszterczebánya: á. e. alg.).

b) *Figyelemre méltó, részletes vélemények.*

a) *Negatív természetűek.*

*Városunk társadalma többszöri ráutalásunk daczára sem volt még eddig hajlandó megérteni, hogy e téren neki is volnának kötelességei. Eljönnek a díztornázásban ingyen gyönyörködni, de már pl. a jelesebb tornázók jutalmazása egyik-másik tanár nyílt jó példája után sem indul meg (Vác: kath. főg., ig.: Halmi L.).

¹ Das mit Eintrittsgebür verbundene Schauturnen wird gut besucht (Brassó: á. e. főg.).

*Mint sok más tekintetben, a társadalom annyira el van foglalva a megélhetés föltételeivel, hogy a testi nevelést csaknem teljesen az iskolára hagyja (Arad : á. för., ig. hely. : Laukó A.).

Több szülő otthon is rendez be udvari vagy szoba-tornászatot, hogy mily haszonnal az problematikus, a felügyelettől és vezetéstől függ minden. Verseczen 20 éves igazgatóságom alatt három tornaegyletet láttam alakulni és elenyészni. *A társadalom nem a test fejlődését és edzését, hanem a mulattató «sportot» hajhászsa, igen természetes, hogy megúnja. Csak most kapták fel a nyerges kereket, és mennyi került már a padlásra! (Versecz : á. för., ig. : Buday J.). Ezzel rokon a következő válasz : «Semmit; a volt nagykanizsai tornaegylet is csak a «Herkules» czímlapján létezik. **Magyar szalmatűz minden lelkesedésünk!*» (N.-Kanizsa : kath. főg., ig. : Dr. Pachinger A.).

Általában keveset. Az alsóbb oszt. szülők többet tesznek, mert gyermekeiket a fejlődés főszakában nagyrészt természetesen, szabadon engedik fejlődni. A középosztályú szülők ellenben — lát-szólagos szeretetükből, túlságos aggodalmukból, naiv felfogásukból kiinduló, a természetes fejlődést akadályozó intézkedéseikkel, ferde nevelési nézeteikkel — csak gátlólag hatnak (Szeged : á. för., ig. : Homor J.).

β) *Positív természetűek.*

***Tesznek ott mindenütt, a hol első sorban a szaktanár műveltsége, képzettsége, társadalmi acceptálhatósága, ügybuzgalma nemes érdeklődést kelthet, s a hol a tornászot mentve minden nagyképűsködéstől, a maga nemes és nagyhorderejű rendeltetésének egyszerű köntösében, csendben és nem feltűnni vágyóan munkálkodik. Tesznek ott, a hol az intézet minden tanára a tornatanárt munkájában támogatva segíti, a hol az intézet igazgatósága érdeme szerint részesíti az ügyet figyelemben. Ott a közönség, a szülők és egyesek sietnek áldozatokkal segíteni az ügyet anyagilag és erkölcsileg egyaránt.* (Rozsnyó : kath. főg., tr. : Komoróczy M.).

*Évek óta, mikor ker. versenyek még nem is voltak, az évszázó tornaversenyen előkelő, nagyszámú közönség jelent meg s ajándéktárgyakkal buzdítottak a siker mellett. A törvényhatóság már 1885-ben 25 kat. holdat engedett át ifj. játéktér számára. Ugyanitt készült, az intézeti tornatanár fáradozása folytán, egy koresolyázó és csolnakázó tó (kölesönvett pénzen, társadalmi adakozás útján, a csolnakázás és koresolyázás jövedelméből, a város által öt év óta

adott évi 250 frtból, eddig összesen 8000 frt értékben), mely az ifjúság mellett a helyi társadalom előkelő nő és férfi tagjainak szolgálatát üdítő helyül. Ha e részvét a költségeket letörleszti, ingyenes vagy igen olcsó élvezetnek jut a helybeli összes iskolák mindkét nemű ifjúsága. Most egy az ifjúság számára felállítandó uszoda létrehozásán fáradoznak (Nagyvárad: kath. főg., tr.: Rátkay J.).

Sokat. Szobákban, udvarokban, kertekben sűrűn látni tornaszereket. Kisebb-nagyobb gyaloglások és kirándulások gyakoriak. Úszás, kerékpározás, vívás, korcsolyázás úgyszólván általános (Sopron: á. für., tr.-ok: Dr. Kárpáti K., Dr. Mika K.).

c) *Tanulságok és következtetések.*

Bizony ezek épenséggel nem örvendetesek és azt mutatják, hogy a magyar közönség és társadalom — ritka kivétellel — még nincs áthatva a testi nevelés fontosságának súlyától és ennél fogva azt nem is hajlandó kellő figyelemben és támogatásban részesíteni. Erre tehát nevelni és buzdítani kell őket: a nevelésre, mint a rozsnói nyilatkozat találóan jegyzi meg, a tornatanárok és a tanárok vannak hivatva, mert ezek hathatnak közvetlenül az ifjúságra, közvetve pedig a szülőkre, a társadalom pedig ezekből alakul — a buzdítás és a jó példaadás viszont az államot és az iskola-fenntartókat illeti meg, melyeknek magatartása mindenha mély hatással volt. Hogy mekkora kihatással lesz a testi nevelés ügyére a br. Aczéltól felvetett «sporttelep» megvalósítása, azt ma még bajos volna megjósolni.

Ime: egyrészt a *jó és képzett tanár*, másrészt az *áldozatra kész hatalom* és az *érdeklődő társadalom*, ez az a két erő, mely fejtegetéseinkből leszűrődik és melynek megteremtése elé jogos bizalommal tekinthetünk. Mert való igaz az, hogy *a testi nevelés Magyarországon nem volt, hanem lesz!*

KEMÉNY FERENCZ.